

AZ EUCHARISZTIA TISZTELETÉNEK ÁBRÁZOLÁSAI A MAGYAR GÖRÖG KATOLIKUS EGYHÁZ LITURGIKUS KIADVÁNYAIBAN

1. Bevezetés

Magyar hazánk, sőt egész nemzetünk a 2020-ban sorra kerülő budapesti Nemzetközi Eucharisztikus Kongresszusra készül. Az előkészületekből egy esztendő immár el is telt. Ennek folyamán számtalan rendezvény, esemény zajlott már, amik leginkább a hivatalos honlapon¹ követhetők nyomon.

Ennek jegyében a görög katolikus megemlékezések sorát kívánom gazdagítani a jelen előadással, illetve írásos változatával. Céomat a címben igyekeztem pontosan megfogalmazni. Ez egyrészt azt jelenti, hogy az Eucharisztia tiszteletének *képi megfogalmazásait* törekszem bemutatni; másrészt pedig azt, hogy ezeket kizárólag a *liturgikus kiadványainkból* gyűjtöm össze. Tehát itt és most mellőzöm az egyébként egyházunkban oly fontos ikonikus ábrázolások bemutatását. Pedig bőségesen léteznek ikonokon, falfestményeken, mozaikon, oltárfaragványokon (főleg tabernákulumokon), textíliákon (oltárterítőkön, templomi lobogókon), ötvösművészeti szakrális tárgyakon (kelyheken, a paténának megfelelő diszkoszokon),² valamint nyomtatott formában is, de nem liturgikus kiadványokban publikált képeken. Fontos még a téma szempontjából – s különösen a cím alapján – kiemelni, hogy kizárólag a *görög katolikus* liturgikus kiadványokból gyűjtött anyagot törekszem bemutatni, azon belül is a *magyar* görög katolikus egyház anyagát. Tehát bármennyire is csábító lenne, a nagyobb mennyiségű ószláv, illetve a kisebb mennyiségű görög nyelvű liturgikus könyvek eucharisztikus ábrázolásait – jelen koncepciómnak megfelelően – mellőznöm kell.

Bemutatásra választott témám eddig feldolgozatlan területre kalauzol. Ugyanis az imént vázolt anyagnak sem az összegyűjtésére, sem a publikálására nem vállalkozott az előzőekben még senki. Eddig csupán annyi történt e téren, hogy hittudományi főiskolánk aulájában – mintegy ráhangolódásként – egy rövid ideig kiállítottam az eucharisztikus ábrázolásaink anyagát:³ az eredeti műveket részben, az azokról készült fénymásolatokat pedig teljes egészében.

1 <https://www.iec2020.hu/> [letöltés: 2018. 09. 25.]

2 Egybecseng ezzel a Nagyböjt első vasárnapján énekelt liturgikus szövegünk, ami a 4. századi Nagy Szent Bazil (330–379. jan. 1.) atyánkra megy vissza: „Hálás szívvel dicséretet mondván Istennek, és a falakon, sima fákon, szent edényeken festett Krisztus képei előtt... tisztelettel hajoljunk meg”. Lásd *Dicsérvétek az Urat!* 1994. 270.

3 Publikált emléke: IVANCSÓ 2018.

Érdemesnek tűnik még az anyaggyűjtés metodológiájára ráirányítani a figyelmet. Magyar görög katolikus egyházunk liturgikus kiadványaiból eddig több mint háromszáz dokumentumot sikerült összegyűjteni és két kötetben publikálni.⁴ Eme két kötet anyagából lehetett aztán az eucharisztikus ábrázolásokat a megfelelő szisztéma szerint egyberendezni, mégpedig a teljességre törekedve. Ez azt jelenti, hogy minden egyes liturgikus kiadványt (az egylapos nyomtatványtól kezdve a több mint ezer oldalas könyvekig⁵) lapról lapra át kellett tüzetesen nézni. Így sikerült begyűjteni összességében 93 különböző ábrázolást. Ez azonban csalóka lehet, ugyanis – bár ténylegesen ennyi a számuk – egy-egy szimbólum, ábrázolás, kép több (két vagy akár három) kiadványban is megjelenhetett. Illetve fordítva is igaz, mert egy-egy könyvben, illetve egyéb kiadványban több kép is előfordulhat.⁶

Az eucharisztikus ábrázolások bemutatását az egyszerűbb formáktól kezdem, és egy-egy csoporton belül is a képi megjelenítés gazdagodása felé haladok. Kivételt csak az utolsó – s valójában a leggazdagabb – csoport képez, ugyanis ott a Szent Liturgia menetének illusztrációja a szertartás kronológiai sorrendjét követi: a kezdő áldástól az elbocsátó áldásig. Tehát itt az illusztrációk képi világának szegénysége vagy gazdagsága – bár négy különböző könyvből lettek összegyűjtve – nem játszik szerepet.

2. Az Eucharisztia misztériuma

Az Eucharisztia hitünk egyik legmélyebb titka, amit emberi értelemmel nehéz megközelíteni, megérteni pedig teljes valóságában nem is lehet. Nem véletlen, hogy a római katolikus szentmisében naponta felhangzik: „Íme, hitünk szent titka” – vagyis „Misterium fidei”.⁷ Igaz, a nyugati egyházban a 20. század elejétől elterjed az Eucharisztianak az az elnevezése, hogy „Mysterium tremendum et fascinans” – vagyis „félelmetes és elbűvölő szentség”,⁸ aminek eredete a skolasztikus teológiába nyúlik vissza.⁹ Ámde már a skolasztikát megelőző jóval korábbi görög szövegekben is a „müszterion” szót alkalmazták rá. Az Aranyszájú Szent János (+407) nevével fémjelzett Szent Liturgiában¹⁰ pedig nyolc alkalommal van jelen ez a kifejezés úgy, hogy az Eucharisztiaira vonatkozik.¹¹

Az Eucharisztia valóban misztérium. Ugyanis az átváltoztatott – pontosabban: átlényegített – kenyér és bor többé már nem kenyér és bor, hanem maga a valóságos, élő, feltámadott, megdicsőült Úr Jézus Krisztus. A Szent

4 IVANCSÓ 2006.; IVANCSÓ 2008.

5 Éppen ezért következetesen alkalmazom a „liturgikus kiadványok” megjelölést a „liturgikus könyvek” helyett.

6 Az IVANCSÓ 2018. alapján ez pontosan nyomon követhető.

7 Lásd az I, II, III, IV. Eucharisztikus imát: *Misekönyv* 1991. 443, 449, 454, 460.

8 Amint azt Rudolf Otto (1869–1937) evangélikus lelkész *A szent* című könyvében részletesen leírja.

9 Lásd pl. Aquinói Szent Tamás (1225–1274) „Pange lingua gloriosi Corporis mysterium” kezdetű híres himnuszát („Zengjed, nyelv, a dicsőséges Test titkát”).

10 Hivatalos szövegét lásd HAJDÚDOROGI PÜSPÖKI IRODA 1920.

11 További két alkalommal is jelen van még a szövegben, de nem az Eucharisztiaival kapcsolatban.

Liturgiában (szentmisében) Jézus Krisztusnak a pap által megjelenített szavára és cselekményére, illetve a Szentléleknek az epiklézisben megjelenő erejének együttes hatására létrejön a világon egyedülálló lényegi változás. Vagyis, amikor nem a mellékes, a lényegtelen dolgokban történik meg a változás, hanem az egyedüli fontos dologban, a lényegben. Ugyanis a lényeg az, „ami a dolgot azzá teszi, ami”. A kenyérnek – és ugyanúgy a bornak – a lényegét nem a járulékok (az akcidensek¹²) adják, hanem a lényeg (a szubsztancia¹³). Nem a mennyisége, mert egy szelet kenyér is kenyér, éppen úgy, mint egy vekni. Nem a minősége, mert egy jól megsült kenyér is kenyér, éppen úgy, mint a sületlen. A további hét járulék sem a lényeget adja. Sőt, még csak nem is a funkciója: mert nem attól függ elfogyasztják-e, avagy nem. Az egyedüli lényeg, ami a kilenc járulékot is hordozza, az az, ami a kenyeret kenyérré, a bort borrá teszi. És Jézus Krisztus átlényegítő ereje (és a Szentlélek közreműködése) folytán ezért beszélhetünk szubsztanciális változásról. Nem a mennyiség, a minőség és a többi járulékos dolog változik, hanem maga a lényeg: a kenyér kenyérsége, a bor borsága. És lesz Jézus Krisztus szent Testévé és Vérévé. Így a hívó ember a szentáldozáshoz járulva magát Jézus Krisztust veszi magához. Persze, a halálon és feltámadáson átment megdicsőült formájában. Triviálisan fogalmazva: ezért nem vagyunk kannibálok.

Mivel az Eucharisztia mélységes misztérium, az ábrázolása, vagyis valóságos leképezése is akadályba ütközik. Emberi érzékszerveink nem elégségesek a felfogásához, megértéséhez. Nemcsak az ízelelése, de a látása is csak „tükör által, homályosan” (1Kor 13,12) történhet. Mégis, hogy közelebb érezhessük magunkhoz, szükséges a képi megjelenítésük. És ez vezet bennünket tovább.

3. Az Eucharisztia ábrázolásai

Ha elvi alapon tekintjük, az Eucharisztia és az ikonikus ábrázolás között párhuzamot vélhetünk felfedezni. Azonban kifejezetten hangsúlyozni kell, hogy ez csak párhuzam, nem pedig lényegi azonosság. Mindkettő az anyagi megjelenítésen keresztül tükrözi le számunkra a valóságot. Amíg azonban az Eucharisztia anyaga nemcsak „tartalmazza”, nemcsak „hordozza” Jézus Krisztust, hanem – a szubsztanciális változás révén – valóban és ténylegesen „az”, vagyis „azonos” Ővele, tehát Jézus Krisztus szent Teste és Vére, addig például a Jézus-ikon – ha ténylegesen szakrális módon lett készítve, végül pedig szakrális cselekménnyel megáldva –, „csupán” megjeleníti, jelenvalóvá teszi közöttünk az ő szent Személyét. Ősi, ezerhatszáz éves gyökerei vannak ennek a tanításnak, ám ezt életté váltja az évente nagybőjt első vasárnapján megénekelte liturgikus szövegünk: „az írott képmás tisztelete, mint Szent Bazil mondja, annak eredetijére száll vissza”.¹⁴

Ezek fényében az Eucharisztia ábrázolásaira úgy kell tekintenünk, hogy azok mintegy „második lépcsőt” jelentenek. Ugyanis Jézus Krisztusnak a kenyér és a bor külső formájába belerejtőzött – a skolasztikus terminológia szerinti – „szent színeknek” (species) a további megjelenítési formái. És ez

12 CSELÉNYI 1993. 103.

13 ROKAY 2008. 503–504.

14 *Dicséritek az Urat!* 1994. 270.

érvényes a sematikus, szimbolikus ábrázolásoktól kezdve a Titkos Vacsora¹⁵ fő eseményét akár a legrészletesebben bemutatni kívánó festményekre is.

4. Görög katolikus ábrázolások

A magyar görög katolikus egyház liturgikus kiadványaiban az eucharisztikus ábrázolások széles skálán mozognak. A legegyszerűbb szimbólumoktól kezdve a legrészletesebb festményekig mindenfajta típus megtalálható közöttük. Az összesen 93 ábrázolást egyénileg választott szisztémába rendezve kívánom a következőkben bemutatni, illetve említést tenni róluk.

1/ Szimbolikus ábrázolások

Az Eucharisztia összesen 15 jelképes ábrázolását lehet megtalálni a liturgikus kiadványainkban. A Budapesten tanuló görög katolikus papnövendékek által 1938-ban, majd 1940-ben kiadott szentségimádási füzet¹⁶ címlapján egészen egyszerű formában jelenik meg az Eucharisztia ábrázolása: a kehely körvonala, fölötté pedig a szent Test négyzet formájában, sugarakkal körülvéve. Gazdagabb formában látható egy ifjúsági imakönyv belső címlapján, ahol a Testet egy kereszt helyettesíti.¹⁷ Díszítő fejlécként jelenik meg egyik gyermekimakönyvünkben az ehhez hasonló ábra kétszer is, immár indákkal körülvéve,¹⁸ illetve az evangéliumos könyvön, majd oltáron álló kehely szőlőindák és búzagalaszok között.¹⁹ Szöveglezáró motívumként látható két imakönyvünkben összesen hatszor a sugarakkal körülvett kehely, mellette két kereszt az evangéliumos könyvvel, illetve a liturgikonnal (misekönyv).²⁰ Ugyancsak szöveglezáró motívumként látható két könyvünkben a kelyhet körülvéző Jézus Szívét és Szűz Mária Szívét ábrázoló nyugati típusú kép.²¹ A Szentléleknek az epikléziséknél való jelenlétét jelzi két képen az eucharisztikus kehelyhez leszálló galamb;²² az első esetben a Jézus-monogramos szentostya látható, a másodikban viszont egyértelműen a görög katolikus liturgikus mozzanat, amint a pap keresztbe tett kézzel felemeli a szent Testet és Vért. Új szövegegyeséget kezd az a fejléc az énekeskönyvben, amelyen a kenyér és a hal szimbólumai között látható a prozofora pecsétje a görög felirattal: ΙΣ ΧΣ ΝΙ ΚΑ, vagyis „Jézus Krisztus győz”.²³ Az eucharisztikus kehely fölött ugyanilyen feliratot viselő

15 A görög, illetve bizánci egyház teológiája szerinti elnevezése az Utolsó Vacsorának.

16 IVANCSÓ 2018. 1.; GÖR. KAT. PAPANÖVENDÉKEK 1938. címlap.; GÖR. KAT. PAPANÖVENDÉKEK 1940. címlap.

17 IVANCSÓ 2018. 2.; SZEMÁN 1905. belső címlap.

18 IVANCSÓ 2018. 3.; KISS 1935. 12, 185.

19 IVANCSÓ 2018. 4, 7.; *Dicsérvjétek az Úr nevét!* 1934. 108.; *Dicsérvjétek az Úr nevét!* 1938. 108.; MÁRIAPÓCSI SZENT BAZILRENDI ZÁRDA 1935. 74.; MÁRIAPÓCSI SZENT BAZILRENDI ZÁRDA 1935. 108.; A. SZ. SZT. BAZILRENDI ÁLDÓZÓPAP 1935. 79.

20 IVANCSÓ 2018. 5.; DEMKÓ 1928. 62, 170, 200. (a 2. kiadásban ugyanígy); *Dicsérvjétek az Úr nevét!* 1934. 898, 1110.; *Dicsérvjétek az Úr nevét!* 1938. 898, 1110.

21 IVANCSÓ 2018. 6.; *Dicsérvjétek az Úr nevét!* 1934. 244.; *Dicsérvjétek az Úr nevét!* 1938. 244.; *Úrnapja* 1938. 23.

22 IVANCSÓ 2018. 8–9.; NAGY SZENT BAZIL RENDJÉNEK MÁRIAPÓCSI ZÁRDÁJA 1944. 247.; SZEMÁN 1909. 141.

23 IVANCSÓ 2018. 10.; *Dicsérvjétek az Urat* 1954. 99.

„Bárány”, vagyis a proszfora középső része több ábrázoláson is megjelenik hol gazdagabban, hol kevésbé gazdagon díszített környezetben. Olykor kerubok is vannak körülötte,²⁴ máskor csak szőlőfürtök és kalászok,²⁵ illetve ilyen még az 1938-as Budapesti Eucharisztikus Kongresszus bőven díszített címere is.²⁶

2/ Az átváltoztató Jézus képei

Ebbe a csoportba, ahol már nem csupán szimbolikusan látszik az Eucharisztia, hanem magával Jézus Krisztussal együtt, összesen tíz kép tartozik. Közülük kilenc képen Jézus félalakosan, egyen pedig egész alakosan van jelen. A félalakos képeken asztal mögött ül, és előtte van a kenyér és a kehely.

Így látható egy metszeten, amely három kiadványban is előfordul. Jézus két kezét kitarva az asztalon nyugtatja, közrefogva a kelyhet és a lapos (tehát nem talpas) diszkoszt.²⁷ Egy következő képen Jézus baljába fogja a kenyeret, jobbját áldón felemeli, előtte pedig a kehely és a lapos diszkosz látszik. Ez egy szövegegységet lezáró kép, ám további két különböző formában, bővítménnyel, fejlécként is előfordul.²⁸ A kenyeret megáldó Jézus ábrázolása négy képen is megjelenik kiadványainkban, s egyre gazdagabbá válik. A képeken az látszik, hogy Jézus valóban kenyeret – a görög terminológia szerint proszforát –, nem pedig szentostyát áld meg; ezért teljességgel jogos, hogy görög katolikus imakönyvekbe kerültek ezek a képek.²⁹ Az egyik különösen is figyelmet érdemel, mert egyedül ezt lehetett beazonosítani: *Carlo Dolci* (1616–1686) firenzei festő „Krisztus megáldja a kenyeret és a bort” című műve, illetve annak reprodukciója.³⁰ Fontos felhívni a figyelmet Jézus áldó gesztusára. Az ujjait nem rendezetlenül tartja, hanem a görög Jézus-monogramot formázza velük: Jézus Krisztus nevének első és utolsó betűit. Ez látszik nemcsak az eddigi, félalakos képeken, hanem azon az álló képen is, ahol Jézus baljában a kelyhet tartja, jobbával pedig áldást ad.³¹ Végül még egy képet ide kell sorolnunk, mert az imakönyvben szöveg is fűződik hozzá: „Midőn az áldozópap énekl: Vegyétek, egyétek, ez az én testem stb.” – pedig valójában egy Jézus Szíveképről van szó.³²

24 IVANCSÓ 2018. 11–13.; SZÉMÁN 1909. 132.; GRIGÁSSY 1940. 150.; GRIGÁSSY 1945. 152.

25 IVANCSÓ 2018. 14.; NAGY SZENT BAZIL RENDJÉNEK MÁRIAPÓCSI ZÁRDÁJA 1938a. 4.; NAGY SZENT BAZIL RENDJÉNEK MÁRIAPÓCSI ZÁRDÁJA 1938b. 4.

26 IVANCSÓ 2018. 15.; *Dicséritek az Úr nevét!* 1934. 1170.; *Dicséritek az Úr nevét!* 1938. 1170.; *Úrnapja* 1938. 3.; KOZMA 1941. a borítón és a belső címlapon.

27 IVANCSÓ 2018. 16.; *Görög katolikus egyházi szerkönyv* 1907. 121.; M[IKITA] 1902. a címlapon; M[IKITA] ⁴1908. a címlapon; *Órangyal* ⁶1918. 68.

28 IVANCSÓ 2018. 17–19.; M[IKITA] 1902. 38.; SZABADOS 1917. 27.; DANILOVIC ²1893. 293. [ugyanígy a többi kiadásban is, a 14-ig.]

29 IVANCSÓ 2018. 20–23.; MELLES ²1903. 223.; MELLES ⁵1927. 86. [Ugyanígy a hetedik és nyolcadik kiadásban is.]; MELLES ⁵1927. 86.; *Dicséritek az Úr nevét!* 1934. 130.; *Dicséritek az Úr nevét!* 1938. 130.

30 MELLES ⁵1927. 86.

31 IVANCSÓ 2018. 24.; MELLES ²1903. a címlap mellett.

32 IVANCSÓ 2018. 25.; MELLES ³1916. 35.; MELLES ³1927. 35. [Ugyanígy a hetedik és a nyolcadik kiadásban is.]

3/ Jézus Jánossal a Titkos Vacsorán

A megjelenítési forma gazdagodását mutatja öt olyan kép, ahol Jézus már nem egyedül van az átváltoztatás közben, hanem a „szeretett tanítvánnyal”, Szent Jánossal, aki a Titkos Vacsorán a keblére hajtotta a fejét (Jn 21,20). Ezt a mozzanatot követik az ábrázolásaink. Az egyik képen – amely három könyvben is megjelent – Jézus jobbában a kelyhet, baljában a proszforát tartja, miközben János a vállára hajlik.³³ Egy másik, templomi kiadványon, amely csupán az istentiszteleti rendet, a böjtök és ünnepek felsorolását tartalmazza, a püspöki ornátusba öltöztetett Jézus áldoztatja a kehelyből János apostolt; előttük pedig a lapos diszkoszon láthatók a proszfora-részek, a szent Test darabjai. Feltűnő, hogy Jézus bizánci püspöki ruhában van, a jellegzetes rendi jelvénnel, az omoforral.³⁴ A harmadik ilyen típusú képen Jézus szentostyával áldoztatja valószínűleg nem János apostolt, hanem – a képet övező rózsák alapján – Kis Szent Terézt. Az imakönyvben az áldozási imát illusztrálja.³⁵ Végül a negyedik és ötödik ilyen képünk még gazdagabb. Mindkét esetben metszetről és imakönyvi egységet kezdő fejlécről van szó. Az előbbin³⁶ középen János apostol áldoztatása, két oldalt pedig egy-egy szent alakja látható, az utóbbin³⁷ (összesen háromszor) az áldoztatás háttérben az összes apostol jelen van, az oldalképeken pedig az imádkozó Szent Ferenc és a hárfázó Dávid király kapott helyet.

4/ A Titkos Vacsora az apostolokkal

Ebbe a csoportba újabb hét kép tartozik a liturgikus kiadványainkból. Általában nyugati típusú – eddig be nem azonosított – festmények reprodukciói, de van közöttük görög katolikus fametszet is, sőt, a legújabb időkől két Titkos Vacsora-ikon is. Az első ilyen kép templom belsejébe helyezi a meglehetősen gazdag jelenetet, amit felülről drapéria zár; az egész oldalt kitöltő kép középpontjában az átváltoztatást végző Jézus látható.³⁸ Hasonlóan gazdag jelentet mutat egy Amerikában kiadott bilingvis imakönyv képe.³⁹ Az átváltoztatást ábrázolja egy másik imakönyv képe, ahol Jézus áll az asztal mögött, mindkét kezét a rajta lévő kehely és kenyér felé tárva, míg az apostolok körben foglalnak helyet.⁴⁰ Az álló Jézus áldoztatja a részben térdelő, részben álló apostolokat egy következő képen.⁴¹ A görög katolikus fametszet teljes gazdagságában mutatja be a Titkos Vacsorát. Jézus feje mellett az ikonografikus felirat is látható: ΙΣ ΧΣ. Az is bizánci jellegzetesség, hogy a képnek nincs

33 IVANCSÓ 2018. 26.; *Dicsérvjétek az Úr nevét!* 1934. 130.; *Dicsérvjétek az Úr nevét!* 1938. 130.; *Úrnapja* 1938. 14.

34 IVANCSÓ 2018. 27.; *Ízleljétek és lássátok, mily jó az Úr!* 1940. a címlapon.

35 IVANCSÓ 2018. 28.; MÁRIAPÓCSI SZENT BAZILRENDI ZÁRDA 1935. 52.

36 IVANCSÓ 2018. 29.; MÁRIAPÓCSI SZENT BAZILRENDI ZÁRDA 1935. 21.

37 IVANCSÓ 2018. 35.; MÁRIAPÓCSI SZENT BAZILRENDI ZÁRDA 1935. 66. és 110.; A. SZ. SZT. BAZILRENDI ÁLDÓZÓPAP 1935. 180.

38 IVANCSÓ 2018. 30.; MELLES 1890. 266. [A kisméretű, 1891-es változatban a 276. lapon.]

39 IVANCSÓ 2018. 34.; *Main Services* 1951. 78.

40 IVANCSÓ 2018. 33.; A. SZ. SZT. BAZILRENDI ÁLDÓZÓPAP 1935. 68.

41 IVANCSÓ 2018. 32.; KRAJNYÁK 1923. a címlap mellett.

háttere.⁴² Végül két ikonreprodukció teszi teljessé ezt az együttest. Mindkettő viseli a feliratot: „Ho műsztikosz deipnosz” (vagyis „a Titkos Vacsora”). Az első esetben egy régebbi ikonról, a másodikban pedig korunkbeliről van szó. Mindkettő szabályos, az ikonográfia szabályainak megfelelően megfestett ikon; az egyik egy temetési szertartási könyvben, a másik pedig a cigányok számára készült bilingvis liturgikonban (imakönyvben) kapott helyet.⁴³

5/ Az emmauszi kenyérszegés

Lukács evangélista leírása szerint az eucharisztikus cselekményhez kötődik az emmauszi kenyérszegés eseménye (Lk 24,13–35). Jézus – miután a kiábrándult két tanítványhoz csatlakozott és egész nap fejtegette nekik az Írásokat – a kenyérszegésben ismertette fel magát előttük. Azt a cselekményt végezte, amit azóta is naponta végez az egyház: „kezébe vette a kenyeret, megáldotta, megtörte s odanyújtotta nekik” (Lk 24,30). Ennek ábrázolása látható az egyik amerikai bilingvis imakönyvünkben: a felismerés pillanata, amint Jézus teljes alakját dicsfény veszi körül.⁴⁴

6/ Elsőáldozási képek

Az elsőáldozási képek nemcsak a római katolikus, hanem a görög katolikus egyházban is fontosak. Valójában olyan emléklapok, amelyek – a kitöltésük-nél fogva – jelzik, hogy ki mikor részesedett először a Szent Eucharisziában. Liturgikus kiadványaikban három ilyen kép szerepel. Az elsőn Jézus az asztal mögött áll, jobbra és balra egy-egy kislány és kisfiú látható összetett kézzel. A kehely mellett valódi kenyér alakú, proszfora van az asztalon.⁴⁵ Egy másik kép népszerűségét igazolja, hogy három imakönyvben is megjelent. Az áldozási jelenetet a szabadba helyezi: Jézus ott nyújtja a gyermekeknek a kelyhet.⁴⁶ Egy további, egészen díszes és összetett elsőáldozási kép látható az egyik amerikai bilingvis imakönyvben. A kép alsó harmadában görög katolikus pap áldoztat egy kisfiút, két kislány pedig kis menyasszonyi ruhának megfelelő elsőáldozási ruhában várja, hogy sorra kerüljön.⁴⁷

7/ Az Eucharisztia ünneplése

Az Eucharisztia ünneplése a bizánci egyházban elsősorban a Szent Liturgiát jelenti. Ám a görög katolikusok körében – nemcsak Galíciában, hanem görög területeken is – kialakult a szentségimádás görög katolikus formája. Igaz, a forrásokhoz való visszatérés jegyében ezt egyházunk igyekszik kiküszöbölni. Ám a történelmi tények igazolják jelenlétét.

42 IVANCSÓ 2018. 31.; *Órangyal* 1918. 68.

43 IVANCSÓ 2018. 36–37.; *Szertartáskönyv* 2001. 13.; *Le Szomnkunemujeszko* 2001. 25.

44 IVANCSÓ 2018. 38.; GRIGÁSSY 1945. 27.

45 IVANCSÓ 2018. 39.; MÁRIAPÓCSI SZENTBAZILREND KEGYTEMLPOMA 1947. 39.

46 IVANCSÓ 2018. 40.; GRIGÁSSY 1940. 76.; GRIGÁSSY 1945. 58.; DEMKÓ 1928. a címlap mellett.

47 IVANCSÓ 2018. 41.; GRIGÁSSY 1945. 59.

a) Görög katolikus szentségimádás

A görög katolikus szentségimádásnak – a szertartását tartalmazó imakönyvek mellett⁴⁸ – képi bizonyítéka is létezik. Két amerikai imakönyvben nem is festményen vagy egyszerű képen látható, hanem – egyedülálló módon – fényképen. Az oltárra kihelyezett Eucharisztia előtt a bizánci egyház liturgikus öltözékében imádkozó pap látható.⁴⁹

b) A Bazil-liturgia

A bizánci egyházban évente tízszer végezzük a Nagy Szent Bazil nevéhez kötődő Szent Liturgiát az Aranyszájú-liturgia helyett. Az egyik imakönyvünkbe⁵⁰ ennek egy mozzanata is bekerült: az epiklézis. A püspök (maga Szent Bazil) az oltár előtt térdel kiterjesztett kézzel imádkozva az Eucharisztia előtt, a Szentlélek pedig galamb képében száll le, hogy teljessé tegye az átlényegítést.

c) A Szent Liturgia mozzanatainak ábrázolása

A bizánci egyház Szent Liturgiája különösen mozgalmos. Így sok cselekményt lehet ábrázolni. Maga a Liturgia három nagy egységre oszlik: [1.] előkészületi szertartás; [2.] hitjelöltek liturgiája; [3.] hívők liturgiája. Az ünnepélyességet jelzi, hogy szívesen végzik énekelve. Ennek is van képi emléke egy imakönyvben.⁵¹

[1.] *Az előkészületi szertartás* – Ebbe a kategóriába három kép sorolható a liturgikus kiadványainkból. Az első kettőn a pap kiterjesztett kézzel imádkozik (a második az elsőnek a kiszínezett változata, mint több más esetben is), a harmadik kép a ministránsok meghajlását mutatja be.⁵²

[2.] *A hitjelöltek liturgiája* – Ebbe a csoportba összesen 16 képet lehet helyezni az imakönyveinkből. A Szent Liturgia kezdő áldását három kép mutatja.⁵³ Az „Istennek egyszülött Fia” kezdetű himnuszt kitárt kézzel imádkozza a pap.⁵⁴ A kisbemenetet: az evangéliumos könyv körbehordozását két kép mutatja,⁵⁵ a könyv felmutatását három kép,⁵⁶ a körmenet végét pedig egy.⁵⁷ A szent kereszt ünnepeinek himnuszt meghajolva végzi a pap és a ministráns egy képen.⁵⁸ Az apostoli szakaszt (szentleckét) az ambonról olvassa a felolvasó,⁵⁹ az evangélium felolvasását pedig négy kép is közvetíti.⁶⁰

48 A téma részletes bemutatását lásd IVANCSÓ 2018b. 96–119.

49 IVANCSÓ 2018. 42.; GRIGÁSSY 1945. 153.; *Main Services* 1951. 7.

50 IVANCSÓ 2018. 43.; MELLES ²1903. 41.

51 IVANCSÓ 2018. 44.; GRIGÁSSY 1945. 71.

52 IVANCSÓ 2018. 45–47.; KISS 1935. 17.; GRIGÁSSY 1945. 74.; DEMKÓ 1928. 63.

53 IVANCSÓ 2018. 48–50.; KISS 1935. 21.; GRIGÁSSY 1945. 75.; IVANCSÓ 1993. 6.

54 IVANCSÓ 2018. 51.; IVANCSÓ 1993. 8.

55 IVANCSÓ 2018. 52–53.; DEMKÓ 1928. 71.

56 IVANCSÓ 2018. 54–56.; KISS 1935. 31.; GRIGÁSSY 1945. 88.; IVANCSÓ 1993. 10.

57 IVANCSÓ 2018. 57.; DEMKÓ 1928. 75.

58 IVANCSÓ 2018. 58.; GRIGÁSSY 1945. 89.

59 IVANCSÓ 2018. 59.; GRIGÁSSY 1945. 94.

60 IVANCSÓ 2018. 60–63.; DEMKÓ 1928. 75.; KISS 1935. 37.; GRIGÁSSY 1945. 95.; IVANCSÓ 1993. 12.

[3.] *A hívők liturgiája* – Ebbe az együttesbe összesen 30 kép tartozik az imakönyveinkből. Az áldozati liturgia a Kerub-énekkal kezdődik.⁶¹ Látványos mozzanata a nagy bemenet, vagyis az adományoknak az oltárra való vitele, amit három kép mutat összesen négy helyen.⁶² Látható az adományok megtömjénezése is az oltáron.⁶³ Az imakönyvek bemutatják, hogyan imádkozza a pap a hitvallást: a nagy kehelytakarót magasba emelve az adományok fölött.⁶⁴ A nagy békességi áldást is megjeleníti egy kép.⁶⁵ Aztán az átlényegítésről közöl három képet összesen négy könyv.⁶⁶ Az átlényegített színek felmutatása szintén három képen látható négy könyvben.⁶⁷ A Miatyánkot kiterjesztett kézzel imádkozó papot mutatja be újabb három kép négy könyvben.⁶⁸ A kézmosás mozzanatát három képen láthatjuk ismét négy imakönyvben.⁶⁹ A pap áldozását három kép mutatja be: kettő a szent Testből, egy a szent Vérből való áldozást.⁷⁰ Az áldoztatásról két kép szól. Az egyik a pap az előtte térdelő ministránst áldoztatja, a másikon egy álló nőt.⁷¹ Egy újabb kép egy olyan gyakorlatot tükröz, amely ma már nincs meg az egyházunkban: az elbocsátó és végső áldás előtti halotti megemlékezést: amint a pap tömjénezést végez.⁷² A Szent Liturgia végén lévő végső áldásról három kép szól négy könyvben.⁷³

5. Összegzés

Örömmel állapíthatjuk meg, hogy a magyar görög katolikus egyház több mint háromszáz liturgikus kiadványában bőségesen vannak eucharisztikus ábrázolások. Az eddig begyűjtött anyag átvizsgálása során kiderült, hogy 93 féle ilyen jellegű kép létezik. Sőt, ezek között van olyan is, amelyik két, három, vagy négy imakönyvünkben is látható. Van olyan szimbolikus ábrázolás is, amelyik többször megjelenik egy-egy imakönyvben, mégpedig szövegegyeséget kezdő fejlécként.

Maga a műfaj is meglehetősen változatosságot mutat: a szimbólumok kategóriájában 15 ábrázolás található. A Titkos Vacsorán a Jézust egyedül ábrá-

61 IVANCSÓ 2018. 64.; DEMKÓ 1928. 77.

62 IVANCSÓ 2018. 65–67.; KISS 1935. 49.; GRIGÁSSY 1940. 113.; GRIGÁSSY 1945. 100.; IVANCSÓ 1993. 14.

63 IVANCSÓ 2018. 68.; GRIGÁSSY 1945. 101.

64 IVANCSÓ 2018. 69–71.; KISS 1935. 55.; GRIGÁSSY 1940. 116.; GRIGÁSSY 1945. 104.; IVANCSÓ 1993. 16.

65 IVANCSÓ 2018. 72.; GRIGÁSSY 1945. 105.

66 IVANCSÓ 2018. 73–75.; KISS 1935. 61.; GRIGÁSSY 1940. 118.; GRIGÁSSY 1945. 110.; IVANCSÓ 1993. 20.

67 IVANCSÓ 2018. 76–78.; KISS 1935. 63.; GRIGÁSSY 1940. 119.; GRIGÁSSY 1945. 111.; IVANCSÓ 1993. 22.

68 IVANCSÓ 2018. 79–81.; KISS 1935. 73.; GRIGÁSSY 1940. 124.; GRIGÁSSY 1945. 118.; IVANCSÓ 1993. 26.

69 IVANCSÓ 2018. 82–84.; DEMKÓ 1928. 77.; KISS 1935. 77.; GRIGÁSSY 1940. 125.; GRIGÁSSY 1945. 119.

70 IVANCSÓ 2018. 85–87.; KISS 1935. 77.; GRIGÁSSY 1945. 122.; IVANCSÓ 1993. 28.

71 IVANCSÓ 2018. 88–89.; GRIGÁSSY 1945. 123.; IVANCSÓ 1993. 30.

72 IVANCSÓ 2018. 90.; GRIGÁSSY 1945. 136.

73 IVANCSÓ 2018. 91–93.; KISS 1935. 89.; GRIGÁSSY 1940. 131.; GRIGÁSSY 1945. 137.; IVANCSÓ 1993. 34.

zoló képekből tíz található a kiadványainkban, míg Szent Jánossal, a szeretett tanítvánnyal további öt kép mutatja a jelenetet. Az összes apostollal együtt pedig újabb öt kép található a kiadványainkban. Ide tartozik az a két ábrázolás is, amely valódi ikonoknak a reprodukciója; amelyek tehát teljesen bizánci típusú képek. Az emmauszi jelenetet egy kép mutatja be, majd elsőáldozási képként három található a könyveinkben. Az Eucharisztia ünneplését külön kategóriába csoportosítottuk. Elsőként a Szent Liturgián kívüli imádást, vagyis a szentségimádást láthatjuk, 1 fényképen. Majd a Bazil-liturgia epiklézist mutatja be 1 további kép, amit végül a Szent Liturgia egyes mozzanatainak megjelenítése tesz teljessé: öt imakönyvből összesen 50 ábra.

Viszonylag gazdag tehát az anyagunk. Eme bemutatást követően érdemes lenne még az ábrázolások provenienciájával is foglalkozni. Érdemes lenne kikutatni akár az egyszerű szimbolikus ábrázolások eredetét, de ugyanúgy a metszetekét és a festményeket is, melyek reprodukcióként vannak jelen a kiadványainkban. Eddig mindössze egy ilyen képnek sikerült megtalálni az eredetijét.⁷⁴

Irodalom

A. SZ. SZT. BAZILRENDI ÁLDOZÓPAP

1935 *Imádkozzál*. Görög katolikus imakönyv. Ungvár.

CSELÉNYI István Gábor

1993 Akcidens. In: Diós István (szerk.) *Magyar Katolikus Lexikon I.* Szent István Társulat, Budapest, 103.

DANILOVICS János

1893 *Görögszertartásu általános egyházi énekkönyv a hozzávaló imákkal*. A görög-katolikus hivek lelki hasznára. Budapest.

DEMKÓ Sándor

1928 *Vigyázzatok és imádkozzatok*. Ima- és énekeskönyv a görögkatolikus ifjuság használatára. Miskolc.

Dicséritek az Úr nevét!

1934 *Görögszertartásu katolikus ima- és énekeskönyv*. Tartalmazza a mindennapi egyházi zsolozsma állandó részeinek magyar fordítását. Chysostomos Társulat, Miskolc.

1938 *Görögszertartásu katolikus ima- és énekeskönyv*. Tartalmazza a mindennapi egyházi zsolozsma állandó részeinek magyar fordítását. Keleti Egyház, Miskolc.

Dicséritek az Urat

1954 *Görögszertartásu katolikus énekes- és imakönyv kivonata*, Nyíregyháza.

Dicséritek az Urat!

1994 *Görögszertartásu katolikus énekeskönyv*. Vasár- és ünnepnapiszent szolgálatok és énekei, Görögkatolikus Hittudományi Főiskola, Budapest.

74 Ehhez lásd a 30. lábjegyzetet.

GÖR. KAT. PAPANÖVENDEK (összeáll. és kiad.)

1938 *Ájtatosság a legszentebb Oltáriszentség imáadására*. Nyíregyháza.

1940 *Ájtatosság a legszentebb Oltáriszentség imáadására*. Budapest.
(Második, javított és bővített kiadás)

Görög katolikus egyházi szerkönyv

1907 (*Euchologion*). Ungvár.

GRIGÁSSY Gyula

1940 *Imakönyv*. Az amerikai görög katolikus magyarok számára. *Prayer Book*. For Greek Catholic Hungarians of America. Braddock, PA.

1945 *My Little Prayer Book*. Az *Én Kis Imakönyvem*. Compiled for the American Catholic Children of the Greek (Hungarian) Rite by Rev. Julius Grigassy, D. D. Secretary to the Bishop. Pastor. Braddock, PA.

HAJDÚDOROGI PÜSPÖKI IRODA

1920 *A görög szertartású katolikus Egyház szent és isteni Liturgiája a legszentebb áldozat bemutatását megelőző imákkal s isteni tiszteletekkel kiegészítve*. Nyíregyháza.

IVANCSÓ István

1993 *„Jertek, imádjuk Krisztust!”* Görög katolikus imakönyv gyermekeknek. Nyíregyháza.

2006 *Görög katolikus liturgikus kiadványaink dokumentációja I. Nyomtatásban megjelent művek*. Szent Atanáz Gör. Kat. Hittudományi Főiskola Liturgikus Tanszék 14. Nyíregyháza.

2008 *Görög katolikus liturgikus kiadványaink dokumentációja II. További művek. Kiegészítések. Kiadatlan művek*. Szent Atanáz Görög Katolikus Hittudományi Főiskola Liturgikus Tanszék 19. Nyíregyháza.

2018 *Kiállítási katalógus a magyar görög katolikus egyház eucharisztikus ábrázolásairól*. Nyíregyháza, 2018. szeptember 14.–október 4. Szent Atanáz Görög Katolikus Hittudományi Főiskola Liturgikus Tanszék 44. Nyíregyháza.

2018b *A szentségimádás a magyar görög katolikus egyházban – Liturgiátörténeti emlék*. *Athanasiana* 46. 96–119.

Ízleljétek és lássátok, mily jó az Úr!

1940 *Alleluja*. Miskolc.

KISS Andor

1935 *Legszentebb imakönyv*. Aranyszájú Szent János egyházatya szent és isteni liturgiája. A görög szertartású katolikus egyház miséi: 14 képpel, részletes magyarázatokkal, alkalmi imákkal és énekekkel. Petrasovszky E. festőművész rajzaival. Budapest.

KOZMA János

1941 *Kivonatos typikon*. Egyházi naptár és szertartási utasítás. Miskolc.

KRAJNYÁK Gábor

1923 *Lelki kenyér*. Görög katolikus (óhitű) ima- és énekeskönyv. Gedeon: „A hit fegyvere” c. imakönyv nyomán. Budapest.

Le Szomnkunemujeszko

2001 *Szunto Janoseszki Liturgija. Aranyszájú Szent János Liturgiája. Hodász.*

Main Services

1951 *of Holy Week and glorious Resurrection in the Greek Rite (Byzantine-Hungarian) Catholic Church. A Nagy Hétnek és a fényes Föltámadásnak fő-szertartásai a görög szertartású (Bizánci-Magyar) Katolikus Egyházban.* Braddock, Penna. 78.

MÁRIAPÓCSI SZENTBAZILREND KEGYTEMPLOMA (kiad.)

²1947 *Imádkozzunk.* Máriapócs.

MÁRIAPÓCSI SZENT BAZILRENDI ZÁRDA (összeáll. és kiad.)

1935 *Máriapócsi imakönyv a görögkatholikus ifjúság számára.* Máriapócs.

MELLES Emil

²1890 *A dicséret áldozata.* Görög szertartásu katolikus vagyis: óhitű imakönyv. Ungvár.

²1903 *Jertek, imádjuk Krisztust!* Görög szertartásu vagyis ó-hitű ima- és énekeskönyv. Ungvár.

³1916 *Jertek, imádjuk Krisztust!* Görög katolikus ima- és énekeskönyv. Budapest–New York.

⁵1927 *Jertek, imádjuk Krisztust!* Görög katolikus ima- és énekeskönyv. Budapest–New York.

M[IKITA] S[ándor]

1902 *Imakönyv az Oltáregylet gör. kath. tagjai részére.* Ungvár.

⁴1908 *Imakönyv az Oltáregylet gör. kath. tagjai részére.* Ungvár.

Misekönyv.

1991 Szent István Társulat, Budapest

NAGY SZENT BAZIL RENDJÉNEK MÁRIAPÓCSI ZÁRDÁJA (kiad.)

1938a *Máriapócsi imakönyv a görögkatholikus ifjúság számára.* Az Eucharisztikus és a Szent István Szentév emlékéül. Máriapócs.

1938b *Velünk az Isten.* Görög szertartásu katolikus imakönyv a legméltóságosabb Oltáriszentség tiszteletére. Az Eucharisztikus és a Szent István Szentév emlékéül. Máriapócs.

²1944 *Máriapócsi imakönyv a görögkatholikus ifjúság számára.* Máriapócs.

Órangyal

⁶1918 *Imakönyv gyermekek számára.* Ungvár.

ROKAY Zoltán

2008 Szubsztancia. In: Diós István (szerk.), *Magyar Katolikus Lexikon XIII.* Szent István Társulat, Budapest, 503–504.

SZABADOS Mihály

1917 *Párásztász, nagy és kis temetés rendje.* Ungvár.

SZEMÁN István

1905 *Imakönyv a gör. kath. ifjúság számára.* Ungvár.

SZÉMÁN István

1909 *Mindennapi kenyér.* Imádságos- és énekeskönyv gör. szert. katolikusok számára; különös tekintettel a tanulóifjúság lelki szükségleteire. Ungvár.

Szertartáskönyv

2001. január 20. Jimmy. [Budapest.]

Úrnapja

1938 *Azaz Krisztus szent Testének és Vérének ünnepe*. Továbbá Jézus szent Szíve és a Fájdalmas Boldogasszony ünnepeinek görög szert. szolgálata. Keleti Egyház, Miskolc.